Вагифин анадан олмасынын 250 иллији гаршысында

ВАГИФ ВӘ ДАҒЛАР ДИЈАРЫ

Һаны Молла Пәнаһ, бивәфа чаһан,
Тәхәллүсү Вагиф, нәзм дүрр-эфшан,
Инди еләмисән хан илә јексан,
Тәнһаг олмаз о камалда чан һаны?

Ашыг Валеһ

XVIII әсрдә тәчрүбәсин кетдикчә кениш јајылдығына Азәрбајчан халг әдәбијјаты, ашыг ше'рләри гошмасы гардаш халгларын һәм шифаһи, һәм дә јазылы әдәбијјатларына күчлү тә'сир көстәрмәјә باشلامىشدى. Гәдәмләри охшајан ширинсөһбәтләри мәнилиг чалыб-охујан азәри саз сәнәткарлары Гафгаз торпагларын һәр јериндә мәһәббәтлә гаршыланырдылар.

Азәрбајчан ашыглары јалныз доврүн көркәмли саз сәнәткарларынын јарадыглары сәнәт мүнәсәбәтләринә өјрәнмишдиләр. Онлар әјни заманда хәл ше'ри формасында јазыб-јарадан Видадын вә Вагиф кими үдрәтли шаирләрин ше'рләрини дә бојуг нәғмәлә охујур, олдуғлары јер-оба, гошу хәлгләр арасында кениш јајырдылар.

Һәлә XVIII әсрин 50-чи илләриндәләзкилләр арасында Ашыг Гурбаннини, Сары Ашыгын, Туфәрганлы Аббасын, Бојат Аббасын ше'рләри илә јанаши, Видадын вә Вагиф әдәби әсәр дә кениш јајылмышды. Онларын мүасири олан дәрәкин алимләри Һәзәр о заман Вагифин бөјүк вә өрәкли һал бир сәнәткар олдуғуну тәсдиг етмиш, әдәби әсәрләрин јүксәк сәнәт нүмунәси олдуғуну көстәрмиш вә әсәрләриндән бир чох әдәбијјатларда нүмунәләр салдырмышлар.

1745—46-чы илләрдә Ахтыда јазылмыш бир чүнгдә Вагифин:

Көзүм јолларадыр, чан интизарда,
Көлмәди чанандан тәзә бир хәбәр.

Мәним тәзәтим јох гәләм тутмага,
Катиб јохдур дејәм, јазә бир хәбәр.

вә:

Бир саат һавада ганад сахлајын,
Бир әрзим вар мәним сиз, дурналар!
Гатарлашыб нә дејәрдан кәлирсиз?
Бир хәбәр сөјләјин бизә, дурналар!

бөндләриндә башлајан гошмалары вардыр. Чүнкүн годимлији, гошмаларын дили һәмин ше'рләрин шаирин илк јарадачылыг мәнсулларындан одуғуну сөјләмәјә әсас верир. Чүнкү Вагиф гошмаларынын олмасы һәмин доврдә, феодал ханларын сојуг-таладыны бир заманда бу ики гардаш халгын достлуғуну, јахынлығыны көстәрир.

Вагифинләзкилләр арасында танынмыш бир сәнәткар олдуғуну субут едән әсаслар чохдур.

Вахты илә көркәмли јазычы алимләр Һачы Абдуллаинин шәхси китабханасында олмуш бир чүнкүдәки Вагиф гошмалары өјәрсинә ашағыдакы ше'р да вардыр:

Јенә гәбри кечиб хүблар шаһынын,
Биздән дүтфи шәфәгәтә көсүдүр.
Әввәлки тәк дәхи бахмаз јүзүмә,
Јүз дөндәриб илтифаты көсүдүр.

Мәндән күсүф, јалварыбам барышмаз.
Синә ачыб, гучагламуб сарышмаз;
Кундәки тәк кулмәз, дејиб-дашмаз;
Ширин-ширин көкәјәти көсүдүр.

Мана үмид вериб, чәкмә гәм, демәз,
Дардимә бир дәрман едәрәм, демәз;
Тәклиф едиб бир ләбимдән өм, демәз,
Һәм шәкәрә, һәм нәбаты көсүдүр.

Әкүбдур гәддими јај таш габагда,
Көзүм галыб зәнәхдада, бухагда;
Сәбр-гәрарымы күзәр јанагда,
Зөја зулфүн о зүлмәти көсүдүр.

Вагифәм, чох мүштагәм бир шикарә,
Нә гылым, еләмәз дәрдимә чарә.
Һеч бәләнәм нә олубдур бу јарә,
Күләр јүзү хош сифәти көсүдүр.

1782-чи илдә Ахтыынын Хынылыг кәндиндә јазылмыш башга бир чүнкдә исә бу гошмаја да раст кәлдик:

Нә бахырсан көзү ганлы һәрамы,
Сән һамыны еши одуна јандырдын.
Сахламысан, сагалда кор јарамы,
Сән һамыны еши одуна јандырдын.

Аләм дилир хан бабана нөкәрәм,
Хәнчәр алыб бағрым башын көкәрәм;
Бүлбүл кими күл үстә һәсрәтин чәкәрәм,
Сән һамыны еши одуна јандырдын.

Кизлин-кизлин дәлдалардан бахырсан,
Ширин чаным еши одуна јахырсан;
Дал кәрдәнә гызыл һәјәли тахырсан,
Сән һамыны еши одуна јандырдын.

Пәјмә фәсли бағлар көкәр хәзәли,
Јар атанда гөзәл шәкәр әзәли.
Вагиф дејәр: хан бағынын көзәли,
Сән һамыны еши одуна јандырдын.

Бир, бу ше'рләрин охунмасын јерләрини охумаг вә Вагифә аид одуг-олмадығынына дөгигләндирмәк үчүн профессор Һәмид Араслы илә көрүшдүк. Әдәбијјатчылар,ләзки мүәллифләри тәрәфиндән јазылдығы үчүн чәтин охунурду. Буна бахмајараг, һәмид мүәллим ше'рләри охуду вә онларын Вагифа мәхсус олуб-олмадығыны даһа дөгиг мүәјјәнләндирмәји маслаһат көрдү.

Филоложи елмләр намизәди, Низами адына Әдәбијјат вә Дил Институтунун орта әсрләр вә әдәбијјаты шө'бәсинә баш әлмі ишчиси, вагифшунас Араз Дәдашзадә бу ишдә бизә көмәк етди. Бир китаб көтүрдү. Бу, Вагифин 1937-чи илдә С. Мүмтаз тәрәфиндән тәртиб едилмиш мәчмуәси иди. С. Мүмтаз китабы бир нечә һиссәјә ајырмышдыр. О, јазылы шәкилдә әлдә олмајан, лакин Вагифин ады илә бағлы олан бир сыра гошмалары тәпәмишдә вә һәмин китабын «Әлавәләр» бөлмәсиндә вермишдир. Китаба кириш сөзүнү Мәһди Һүсејн јазмышдыр, редакторлуғуну исә Мәмәдә Ариф етмишдир. Сигнал нүсхаларынын чап едилмәсини бахмајараг, китаб илк шәкилдә кениш охучу күтләсинә чатмадығындан, Вагифин һәмин илдә чап едилмүш әсәрләриндән исә «Әлавәләр» һиссәси чыхарылмышды.

1945-чи илдән башлајараг Вагиф әсәрләринин профессор Һәмид Араслынын тәртибәтә илә чап едилмүш академик нәшрләриндә дә «Әлавәләр»дәки ше'рләрин һеч бириси верилмәмишдир. Әлбәттә, бунун сәбәби һәмин ше'рләрин әдәбијјатдакы јалнызлығы, јә'ни јазылы гәлмәсі олмуғудур.

Вагифин јухарыда көстәрилмиш бир нечә ше'ри гисмән фәргли шәкилдә С. Мүмтаза мә'лум иди. Лакин јазылы шәкилдә јох, шифаһи шәкилдә. Мәһз бунә көрә дә, о, һәмин гошмаларын һәр икисини 1937-чи илдә тәртиб етдији Вагиф әсәрләринин илк нәшриндә «Әлавәләр» бөлмәсинә вермишдир.

Ләзки мүәллифләринин тәртиб етдикләри чүнкләрдән әлдә етдијимиз әдәбијјатларында кичи јердә һәмин ше'рләрин Вагифин ады илә верилмәси сүбут едир ки, һәгигәтән дә о гошмалар Вагифиндир вә әлчәкин нәшрләрә дахил едилмәлидир.

Заман кечдикчә Вагиф ше'ри лаәкилер арасында даһа кениш шөһрәт газанмышдыр. XIX әсрин әвәзләриндә Вагиф әрсә ләзки лаәкиләр арасында о гәдәр кениш јајылмышдыр ки, бу илләрдә бир чох алим вә шаирләрин тәртиб етдикләри әдәбијјатда өнәмли бир јер тутмуғдур.

XIX әсрин әвәзләриндә јашамыш Мирзә Әли Ахтынлы өз әдәбијјатында Вагифин «Ага верди мәнә бир чүхә ки, мин дона дәјәр», «Гыш күнү, үчүнчү, дөнәр шол чәнәнә», «Ејнә ки, «Нә ки, сөз» ирсләр, бүтөв-ширинданын севмәк көрәк», «Ләдиләр чанын нә ајо ол кәзләри шәнә Пәри», «Ај күл, сәнә јохдур бу нәзакәтдә гөрмә» вә с. ше'рләрини салмышдыр.

Дағыстан университетинин архивиндә сахланан бир әдәбијјатында исә шаирин «Наз илә та ләв бутә-зиба кәлисәдә чыхар», «Мин чаһан мүлкүндә мүлкүм: доғру, ләјәт кәримдә», «Башачыға өкәр олса бир дилбәр» вә с. ше'рләри вардыр. Бүтүн бунлар көстәрир ки, Вагиф Дағыстанда ону чох севилән шаирләрдән бири олмуғдур.

Ләзки әдәбијјатында Вагиф ону-оналарын давам етдирән, өзләрини онун шакирди һесаб едән, онун ше'рләринә бәнзәтмәләр јазан сәнәткарлар чохдур.

Бүтүн бунларда јанашы, әдәбијјат тарихимизә һәср едилмиш тәдгигләрдә кениш әһатәли Вагиф поезијасынын истор-истәмәз мәһдудландырмасы, онун Дағыстан, о чүмләдән ләзки әдәбијјатында ојнадығы ролу инкар етмәјә көтүрүб чыхаран фикирләрә дә раст кәлирик. Белә мәгаләләрдән бириндә охујуруг: «Вагиф «шинәрәст» олдуғуна көрә, «сүнни мәзһәбә» бөкм сүрүн Дағыстана кетмәкдән бојун гачырмышдыр».

Һалбуки Вагифи куја «сүнни», «шиә» мәзһәб мübаризәси илә разылашан бир шаир кими тәләмә вермәк дүз олмазды. Чүнки о, билирди ки, бу мәзһәбләр елми бир халгы мүхтәлиф һиссәләрә парчалајан јалаидан башга бир шеј дејилдир. Буна көрә идди ки, о, досту Видадынын мәзһәбчилик фикирләринә гаршы чыхырды.

Шүбһә јох ки, ону хан сарајында нүфуздан едән «шинәрәстлик» дејил, бәлкә бә бачарыгы олмуғдур. Бунә көрә дә, Вагифи «мәзһәбпәрәст» шаир кими көстәрмәк әслиндә һәгигәтә үјғун дејилдир. Әкәр Вагиф доғрудан да «мәзһәбпәрәст» бир сәнәткар олса иди, онда мүхтәлиф дини халглар арасында достлуг мүнасибәтләринә мәһкәмләндирмәк үчүн чәһд көстәрмәздиләр.

Вагифин бојуг-гошма јазмасы онда олмуғдур ки, о, һәлә XVIII әсрдә дин, то'рғот вә мәзһәбләрин әсас мәнә'јәтинин анламын, онларын инсанлара чәһалотдә, зүлмәт вә наданлыгда сахламаг үчүн әсас васитә олдуғуну билмиш вә бунә көрә дә дини јох, инсанлыгы хидмәт етмәји, кениш халг күтләси үчүн јазыб-јаратмагы үстүн тутмуғдур. Мәһз бунә көрәдир ки, Вагиф ерәмәнинин дә, күрчүнүн дә, ләзкинин дә сәвдијә ајд олмајараг, онлара бу сәнәткардан

Молла Пәнаһ Вагифин анадан олмасынын 250 иллији күнләрин јахынлашдығы кечирилән јубилеј тәдбирләрин даһа рәнкарәнк олур.

Низами адына мәдәнијјәт вә истираһәт паркы Бакы халг јарадычылығы еви илә бәрабәр шаирин әсәрләрини јазылмыш мусиги әсәрләринин ән јахшы нүмунәләрини мусабигә кечирир. Мусабигә таныныбмыш сәнәткарлара јаналмы вокалчылыг коллективләринин үзәрләри дә иштирак едирлər.

Мусабигә үч доврәдән ибарәтдир. Августун 11-дә мусабигәјә јекун вурулачаг, галиблər мүкафатландырылачаглар.

Ф. Дзержински адына мәдәнијјәт вә истираһәт паркында јубилејә һәср едилмиш бир ојунмуш әдәби-бәдии кечә кечирилмишдир. Шаирин һәјат вә јарадычылығы һаггында Низами адына дил вә әдәбијјат институтунун елми ишчиси Кәмалә Зејналова чыхыш етмишдир.

Бәдии сөз устасы Хасә Рүстәмзадә шаирин әсәрләрини охумушдур.

Јубилеј ерәфәсиндә